

# BIBLICKÝ SLOVNÍK

---

PŘIPRAVIL JEAN-JAQUES VON ALLMEN  
S AUTORSKÝM KOLEKTIVEM

---

PŘEKLAD REDIGOVAL JAN MĚRJOVSKÝ

---

ZPRACOVAL KOLEKTIV AUTORŮ ZA VEDENÍ J.-J. VON ALLMENA:

S. AMSLER, P. BONNARD, M. BOUTTIER, M. CARREZ, O. CULLMANN, J. HÉRING,  
ED. JACOB, J.-L. LEUBA, D. LYS, R. MARTIN-ACHARD, CH. MASSON, R. MEHL,  
PH.-H. MENOUD, F. MICHAELI, H. MICHAUD, G. NAGEL, G. PIDOUX, CHR. SENFT,  
E. TROCMÉ

S. FRUTIGEROVÁ-BICKELOVÁ, S. DE DIÉTRICHOVÁ,  
H. MEHLOVÁ-KOEHNLEINOVÁ

F. BAUDRAZ, M. BERNOUILLI, CH. BIBER, J. BURNIER, ED. DISERENS, A. GOY,  
A. LELIÈVRE, A. MAILLOT, J.-CL. MARGOT, A. PÉRY, J.-PH. RAMSEYER,  
J.-D. ROBERT, H. ROUX, P. VALLOTON





## PŘEDMLUVA

Není třeba připomínat, jak velmi naše generace hledá a znovu objevuje v Písmech svatých Slovo živého Boha a jak od svých kazatelů, učitelů a vydavatelů očekává, že jí pomohou a povedou ji, aby mohla vždy lépe slyšet boží Slovo. Současné církve prožívají — použijeme-li titulu proslulé příručky — *biblickou obnovu*, jež chce natolik proniknout a osvětlit všechny oblasti církevního života, že nelze její důsledky ještě změřit.

Jednou z trvalých povinností církve jistě je povzbuzovat orientalisty, filozofy, exegety, historiky Izraele, judaismu a rané církve, aby znásobili svá bádání. Církev je však také povinna zpřístupnit výsledek jejich práce ostatním, těm, kdo nejsou specialisty, — a k tomu by chtěl přispět tento slovník. To znamená, že byl připraven především k užítku co největšího počtu čtenářů. V našem světě církev velice potřebuje členy, kteří jsou schopni svědčit nejen svým životem, ale také svým slovem o spáse, jež se jich zmocnila, a to zajisté vyžaduje, aby se dobře vyznali ve světě zjevení a vždy lépe chápali biblické poselství. Proto jsme považovali za prvořadý úkol nabídnout tzv. „širší veřejnosti“ jasnou představu o dosahu, jehož se dostane našim lidským slovům, byla-li zvolena za nositele Slova božího. Pokusili jsme se o to v naději, že přitom nezklameme ani teology. Chtěli jsme se také vyvarovat úzkoprsého církevnictví a snažit se pomoci nejen protestantům, ale mít na zřeteli i ty „venku“, které bible zneklidňuje a provokuje, mít na mysli rovněž římské katolíky (bez postranních úmyslů rozmnožovat vlastní řady), kteří se účastní návratu k biblickým pramenům, k němuž v jejich církvi dochází. Jak víme, není to náhoda, že se biblická obnova časově shoduje s nadějí na obnovu jednoty božího lidu.

Abychom se co nejvíce přiblížili stanovenému cíli, bylo třeba zvolit vhodnou metodu. Každá volba se ovšem vzdává toho, co ne zvolila. Museli jsme se zříci mnohého. Jestliže jsme se rozhodli připravit přístupnou, nepřiliš rozsáhlou příručku, museli jsme upustit od výkladu mnoha pojmů. Neznamená to ovšem, že nemají teologický význam — nepatří však ke klíčovým pojmům bible, anebo je lze vyjádřit i jinými výrazy, jimiž se slovník zabývá (proto se také čtenář často setká v textu se šípkou, jež odkazuje na článek věnovaný příslušnému pojmu). Bylo nutno upustit také od obvyklého vědeckého aparátu, hebrejského nebo řeckého výraziva, vysvětlivek, od exegetických hypotéz atp. Všichni, kdo se na přípravě slovníku podíleli, se snažili (vzdor této „řemeslné újmě“) předložit práci exegeticky a teologicky hlubokou. Doufáme, že se to podařilo; aniž se tím narušil charakter slovníku jako obecně přístupné publikace. Až na několik málo výjimek bylo třeba vypustit bibliografické údaje: kazatelé zpravidla vědí, kde je získat, a laikům by nebyl soupis badatelských prací k velkému užítku. Poznamenejme však alespoň, že autoři slovníku čerpali nejen ze svého osobního materiálu, ale zejména z výkladů v *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* a z lepších teologií Starého a Nového zákona. Tento slovník lze tedy považovat za lidovou příručku biblické teologie, jejíž hlavní pojmy jsou řazeny abecedně. To byl jeden z našich záměrů.

Slovník připravovalo poměrně velké množství autorů, a přesto jsem měl po přečtení a přehlédnutí všech příspěvků dojem, že nevznikl mechanicky řazený slovník, ale celistvá příručka. Napadlo mne proto, že by se slovník mohl jmenovat *Slovo a slova*. Nakonec jsem od tohoto titulu upustil, poněvadž jej někteří považovali za příliš náročivý. Zmiňuji jej zde pouze proto, abych zdůraznil, jaký výsledný dojem ve mně vyvolaly naše výklady. Bude-li se mnou čtenář moci souhlasit, považoval bych to (ačkoli se těchto slov sotva odvažuji) za znamení úspěchu. Znamenalo by to totiž,

že se zřetelně ukázalo, že nás jakékoli *slovo*, jímž se dostáváme do tak bohatého, rozmanitého, tak rozdílného, cizího světa bible, vždy znovu vede k tomu, co je srdcem tohoto světa: k Slovu božimu vtělenému v Ježíši Kristu. Žádné z biblických slov, ať už se mluví o církvi, Jeruzalému, zákonu, obětech, službě, budování, chrámu či o člověku nebo o smlouvě, nevydá své tajemství, leč ve vztahu ke Slovu, k Ježíši Kristu. Právě proto snad množství autorů nevedlo k roztržitém výsledné práce. Přes rozdílné metody, přes odbornost více nebo méně osvědčenou, přes různé předsudky, jež nelze vyloučit, a ovšem přesto, že každý z autorů žil radostmi a starostmi *hic et nunc* ve své církevní práci, přesto jsme všichni po osmácti měsících pracovali na společném díle.

Zbývá, abych vyslovil vděčnost všem, kdo pomohli uskutečnit plán, který mi dlouhá léta ležel na srdci. Patří především všem spoluautorům Biblického slovníku. Nešetřili časem ani námahou, aby dílo posloužilo tak, jak má veřejnost právo očekávat. Zvlášť myslím na teology odborně zaměřené, kteří jsou zvyklí psát především pro „lidi od řemesla“, a zde se snažili předložit výsledek svých bádání daleko širšímu čtenářskému okruhu. Moje vděčnost patří rovněž kazatelům, přihlásili se k práci plně a bratrsky a jejich spolupráce svědčí o tom, že se po ukončených studiích vyplatí vyhradit si čas ke studiu. Není správné, má-li jim někdo za zlé, že si těch několik hodin meditace a bádání leckdy žárlivě chrání před náporom sborových povinností. Potřebují je, aby se neutopili v rutině: člověk je teolog vždy pro církev!

A jak by to vypadalo s církví a jejím teologickým myšlením bez vydavatelů, kteří svou pěknou práci pokládají především za povolání a službu? K takovým patří paní M. Delachaux a M. A. Niestlé: odvažují se tohoto edičního počínu k desátému výročí teologických sbírek, které nesou jejich jméno. Přáli bychom si, aby se jim dostalo poděkování i tím, že uživatelé slovníku budou knihu rozšiřovat dál — že slovník darují přátelům, katechumenům, studentům; že na něj upozorní další čtenáře bible, ty, kteří mají bibli rádi, i ty, které zneklidňuje a provokuje.

Jsem si velice dobře vědom, že takové dílo, jako je biblický slovník, nemůže být nikdy dokonalé. Dříve než jsme předložili podrobný plán slovníku ke schválení výboru pro biblické sbírky, sestavili jsme od roku 1945 čtyři úplné plány a od všech jsme nakonec ustoupili. Vím tedy dost o tom, jak mnohé — výběr pojmů, volba autorů, rozsah výkladů aj. — může vyvolat diskuse a spory. Jedno je však důležitější než jakákoliv diskuse, ať sebeoprávněnější: setkat se v lidských svědectvích v Písmu s Ježíšem Kristem, božím Slovem. Nepráli jsme si nic jiného než usnadnit „to jedno potřebné“.

Lucerne, podzim 1953

J.-J. VON ALLMEN

*Poznámka:* Několik teologických výrazů ponecháváme v člancích v původním znění, aby jejich překlad a opakování výklad nebyl přítěží:

*Aión:* řecký výraz překládaný obvykle jako „věk“, ne ve významu jednoho sta let, nýbrž jako způsob bytí ve vztahu k Bohu. *Přítomný aión* = přítomný věk, → svět, který se vzbouřil a skončil při Kristově návratu; *příští aión* = věk, jenž se projeví po Kristově návratu, ale který je již přítomen od narození Páně (→ čas).

*Eschatologie* — *eschatologický:* výrazy, které pocházejí z řeckého *eschaton* = to, co přijde na konci. Eschatologie je tedy učení o konci světa a o příštím věku. Od chvíle, kdy do našeho světa vstoupilo v Ježíši Kristu boží království, je oblast eschatologie již nyní v našem světě tajemně přítomná: vnáší do něj nejistotu i zaslíbení (→ čas).

**Jahvista — Elohisty:** Těmito výrazy označujeme dva nejstarší literární prameny prvních knih bible. Víme, že tyto knihy, tak jak je dnes čteme, jsou výsledkem jakési skládky vytvořené ze čtyř základních pramenů (ke dvěma zmíněným je třeba připojit ještě dva další: deuteronomistický a kněžský). Označení dvou nejstarších pramenů pocházejí z božího jména, které jeden pramen uvádí jako Jahve a druhý Elohim.

**Septuaginta (LXX — Sedmdesátka)** je řecký překlad Starého zákona z hebrejštiny. Vděčí za své jméno legendě, podle níž sedmdesát překladatelů nezávisle jeden na druhém překládalo hebrejský text a nakonec zjistilo naprostou totožnost všech překladů. Legenda tak chtěla zjednat důvěru myslence, že bible Židů, rozptýlených v impériu a mluvících řecky, je stejně inspirovaná jako hebrejská bible Židů palestinských.

**Pentateuch** je sbírka pěti knih, židovskou tradicí připisovaných Mojžíšovi: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium.

**Synoptická evanelia** nebo krátce **synoptikové** jsou evangelia podle Matouše, Marka a Lukáše. Jmenujeme je tak proto, že vcelku sledují tutéž osnovu a mohou tedy být „viděna společně“ (takový je etymologický význam výrazu synoptický).

1. První kniha Bible	1	1. První kniha Bible	1
2. Druhá kniha Bible	2	2. Druhá kniha Bible	2
3. Třetí kniha Bible	3	3. Třetí kniha Bible	3
4. Čtvrtá kniha Bible	4	4. Čtvrtá kniha Bible	4
5. Pátá kniha Bible	5	5. Pátá kniha Bible	5
6. Šestá kniha Bible	6	6. Šestá kniha Bible	6
7. Sedmá kniha Bible	7	7. Sedmá kniha Bible	7
8. Osmá kniha Bible	8	8. Osmá kniha Bible	8
9. Devátá kniha Bible	9	9. Devátá kniha Bible	9
10. Desátá kniha Bible	10	10. Desátá kniha Bible	10
11. Jedenáctá kniha Bible	11	11. Jedenáctá kniha Bible	11
12. Dvanáctá kniha Bible	12	12. Dvanáctá kniha Bible	12
13. Třináctá kniha Bible	13	13. Třináctá kniha Bible	13
14. Čtrnáctá kniha Bible	14	14. Čtrnáctá kniha Bible	14
15. Pětáctá kniha Bible	15	15. Pětáctá kniha Bible	15
16. Šestnáctá kniha Bible	16	16. Šestnáctá kniha Bible	16
17. Sedmáctá kniha Bible	17	17. Sedmáctá kniha Bible	17
18. Osmáctá kniha Bible	18	18. Osmáctá kniha Bible	18
19. Devětáctá kniha Bible	19	19. Devětáctá kniha Bible	19
20. Desátáctá kniha Bible	20	20. Desátáctá kniha Bible	20

21. Jedenáctáctá kniha Bible	21	21. Jedenáctáctá kniha Bible	21
22. Dvanáctáctá kniha Bible	22	22. Dvanáctáctá kniha Bible	22
23. Třináctáctá kniha Bible	23	23. Třináctáctá kniha Bible	23
24. Čtrnáctáctá kniha Bible	24	24. Čtrnáctáctá kniha Bible	24
25. Pětáctáctá kniha Bible	25	25. Pětáctáctá kniha Bible	25
26. Šestnáctáctá kniha Bible	26	26. Šestnáctáctá kniha Bible	26
27. Sedmáctáctá kniha Bible	27	27. Sedmáctáctá kniha Bible	27
28. Osmáctáctá kniha Bible	28	28. Osmáctáctá kniha Bible	28
29. Devětáctáctá kniha Bible	29	29. Devětáctáctá kniha Bible	29
30. Desátáctáctá kniha Bible	30	30. Desátáctáctá kniha Bible	30
31. Jedenáctáctáctá kniha Bible	31	31. Jedenáctáctáctá kniha Bible	31
32. Dvanáctáctáctá kniha Bible	32	32. Dvanáctáctáctá kniha Bible	32
33. Třináctáctáctá kniha Bible	33	33. Třináctáctáctá kniha Bible	33
34. Čtrnáctáctáctá kniha Bible	34	34. Čtrnáctáctáctá kniha Bible	34
35. Pětáctáctáctá kniha Bible	35	35. Pětáctáctáctá kniha Bible	35
36. Šestnáctáctáctá kniha Bible	36	36. Šestnáctáctáctá kniha Bible	36
37. Sedmáctáctáctá kniha Bible	37	37. Sedmáctáctáctá kniha Bible	37
38. Osmáctáctáctá kniha Bible	38	38. Osmáctáctáctá kniha Bible	38
39. Devětáctáctáctá kniha Bible	39	39. Devětáctáctáctá kniha Bible	39
40. Desátáctáctáctá kniha Bible	40	40. Desátáctáctáctá kniha Bible	40

# ZKRATKY BIBLICKÝCH KNIH

## Starý zákon

Gn	- Genesis, 1. Mojžíšova	Př	- Přísloví
Ex	- Exodus, 2. Mojžíšova	Kaz	- Kazatel
Lv	- Leviticus, 3. Mojžíšova	Pís	- Píseň Šalomounova
Nu	- Numeri, 4. Mojžíšova	Iz	- Izaiáš
Dt	- Deuteronomium, 5. Mojžíšova	Jr	- Jeremiáš
Joz	- Jozue	Pl	- Pláč Jeremiášův
Sd	- Soudců	Ez	- Ezechiel
Rt	- Rút	Da	- Daniel
1S	- 1. Samuelova	Oz	- Ozeáš
2S	- 2. Samuelova	Jl	- Joel
1Kr	- 1. Královská	Am	- Amos
2Kr	- 2. Královská	Abd	- Abdiáš
1Pa	- 1. Paralipomenon	Jon	- Jonáš
2Pa	- 2. Paralipomenon	Mi	- Micheáš
Ezd	- Ezdráš	Na	- Nahum
Neh	- Nehemiáš	Abk	- Abakuk
Est	- Ester	Sf	- Sofoniáš
Jb	- Job	Ag	- Aggeus
Ž	- Žalmy	Za	- Zachariáš
		Mal	- Malachiáš

## Nový zákon

Mt	- Matouš	1Tm	- 1. Timoteovi
Mk	- Marek	2Tm	- 2. Timoteovi
L	- Lukáš	Tt	- Titovi
J	- Jan	Fm	- Filemonovi
Sk	- Skutky apoštolské	Žd	- Židům
Ř	- Římanům	Jk	- Jakubova
1K	- 1. Korintským	1Pt	- 1. Petrova
2K	- 2. Korintským	2Pt	- 2. Petrova
Ga	- Galatským	1J	- 1. Janova
Ef	- Efezským	2J	- 2. Janova
Fp	- Filipenským	3J	- 3. Janova
Ko	- Kolosenským	Ju	- Judova
1Te	- 1. Tesselonicenským	Zj	- Zjevení Janovo
2Te	- 2. Tesselonicenským		



**ABRAHAM** → *Jména vlastní*

## **ADOPCE — OSVOJENÍ**

1. V řeči Starého zákona neexistuje podstatné jméno, které by odpovídalo novozákonnímu termínu „adopce“. Této okolnosti je třeba si všimnout i proto, že je dokladem toho, že u Židů se vůbec nevykytovala právní forma osvojení.

Myšlenka osvojení tu ovšem docela nechybí: termín syn (*bēn*) koření ve slovesu „stavět, budovat“ *b-n-h*; tedy budovat rodinu, tj. zajišťovat jí potomstvo, žít dál ve svých dětech (→ manželství, smrt). Co se děje, když je manželka neplodná? Žena se může stát matkou prostřednictvím jiné ženy. Tak v Gn 16,2: „Aj, nedopřál mi Hospodin, abych rodila; vejdi k mé otrokyni, snad z ní budu mít syna“. Podobně i v Gn 30,3: „...porodí na má kolena, a tak i já z ní budu mít syny (= jejím prostřednictvím se stanu matkou)“. V Ex 2,10 je v novém překladu řečeno, že dcera faraónova „přijala Mojžíše za syna“. Doslovný překlad by zněl: Mojžíš „jí byl za syna“ (nový překlad má toto znění v poznámce; Kraličtí překládají „měla jej za syna“ sr. 1Kr 11,20; Est 2,7).

Myšlenka osvojení se tedy ve SZ v náznacích vyskytuje, není však právně kodifikována jako např. v právu římském, kde se adopce dostával adoptovaný pod zákonou moc svého adoptivního otce.

2. Ani v NZ není mnoho textů, v nichž se vyskytuje představa „osvojení“. Celkem je jich pět a všechny jsou v pavlovských epištolách (Ř 8,15,23, 9,4; Ga 4,5; Ef 1,5). Nechceme přehlížet právní význam slova, ale v NZ má hluboký obsah náboženský. Jsme tu přímo ve středu křesťanské zvěsti. Křesťan volá: „abba“, tj. „otče“ (doslovně přímo tatínku! sr. Ga 4,6). Mezi Bohem a věřícím vznikl nový synovský vztah, a to na základě díla Kristova na kříži. → Hřích rozbil přirozený vztah mezi Bohem a stvořením. Zákon nesporně člověku ukazoval, jaká je boží vůle, avšak zároveň člověka drtil nadlidskými požadavky, takže se člověk děsil toho, až se bude muset postavit před neúprosného soudce. Člověk tak zůstával otrokem spoutaným mocí hříchu. Bylo třeba, aby zasáhl Kristus a zlomil právo zlořečení a zákona. Kristova smrt na → kříži (Kristus byl za nás učiněn hříchem, 2K 5,21!) osvobodila věřícího od strachu a uvedla ho do nového

vztahu k Bohu, je přijatým (osvojeným) „dítětem božím“, už není ustrašeným otrokem. Je synem — ne ovšem přirozené či z podstaty, jak to platí o Synovi —, nýbrž byl za syna přijat (osvojením). Prostřednictvím Syna jsme se stali přijatými (osvojenými) syny či dětmi božími. Jsme teď vůči Bohu ve stejném vztahu jako Ježíš vůči svému Otci.

Stav božích synovství bude ovšem plně realizován — i když nám ve víře nadále už patří — až v slávě Otcově, kdy bude naše tělo oslaveno. Boží osvojení celé naší bytosti zůstává předmětem naděje. Proto ještě očekáváme přijetí za syny, totiž vykoupení svého těla (Ř 8,23).

A jak je tomu s → Izraelem? Ve SZ Bůh vyhlásil: Izrael je můj syn (Ex 4,22). I on byl přijat (osvojen). Obnovení Izraele navrátí tento národ do skutečné situace „božích synů“ (Ř 9,4).

Jsme tedy „přijatými dětmi pro Ježíše Krista“ (Ef 1,5 sr. J 1,12 n). V tomto božím činu osvojení se zaskvělo milosrdenství toho, jenž nás spasil v Ježíši Kristu a uvádí nás do nového normálního vztahu: jsme božími dětmi, které žijí z milosti svého Otce.

M. BERNOUILLI /přel. K. Trusina

## **A M E N**

Amen je hebrejské slovo, kterého se často používalo při synagogální bohoslužbě, odkud přešlo do NZ a udrželo se v liturgickém jazyce všech křesťanských církví. Je odvozeno od kořene, který zahrnuje myšlenku pevnosti, skutečnosti a z něhož vznikly výrazy různé a důležité: přežít, věřit, pevnost, věrnost, jistota, víra a možná též mamon.

Amen tedy znamená: pravdivý, opravdu, určitě, určitý; někdy prostě odpovídá slovu „ano“ (viz 2K 1,20). Do řečtiny bylo přeloženo výrazem „staň se“, který ztratil odstín pevnosti a pravdy, jenž je pro hebrejský tvar charakteristický, a nakonec vyjadřuje namnoze jen jakési přání.

Ale užití slova „amen“ ve SZ opravňuje k tvrzení, že jeho význam je širší: slouží k potvrzení a podepření toho, co bylo právě řečeno. Když je posluchač vysloví, ztotožňuje se s tím, co slyšel, souhlasí s tím, uznává to za své, je připraven se tomu podrobit. Tak Banaiáš odpovídá „amen“ na rozkazy krále Davida (sr. 1Kr 1,36; Jr 28,6). Amen má tedy hodnotu podpisu, slibu, z čehož plyne jeho použití v právníc-

tví. Lid odpovídá „amen“ na příkázání, která mu Mojžíš diktuje. Zavazuje se tak, že je bude následovat, přijímá jejich důsledky (sr Dt 27,15nn (12×); Neh 5,13; Nu 5,22).

Slovo „amen“ rovněž přešlo do náboženské mluvy, stvrzuje modlitbu a podtrhuje slavnostní povahu chvalořečení (sr 1Pa 16,36; Neh 8,6; Ž 41,14; Ž 72,19). Společenství vyjadřuje tímto slovem svou účast na chvále Hospodina a připojuje se k oslavě a vzývání svého Pána.

V NZ má slovo „amen“ rovněž úlohu odpovědi a má své místo v bohoslužbě, jak o tom svědčí texty prvotní církve (1K 14,16; Zj 5,14): nachází se na konci modliteb a chvalořečení, aby byla zdůrazněna jejich důležitost a pravda (sr. Ř 1,25, 9,5, 11,36, 16,27; Ga 1,5; Fp 4,20 atd.), je součástí chvalozpěvů určených Hospodinu, kde je někdy spojeno se slovem „halelujah“ (Zj 19,4), a je vyslovováno věřícím nebo celým společenstvím. Až později si kazatelé vyhradí právo říkat „amen“.

V NZ si slovo „amen“ zachovává svůj původní smysl pravdy, pravdivosti. Vyjadřuje jistotu církve, která s důvěrou odpovídá na zaslíbení svého Pána. Jak říká jeden vykladač, „ano“ církve je ozvěnou božího „ano“, které není nikdo jiný než Ježíš-Kristus, kterého Zjevení označuje jako věrného svědka, Amen, opravdové amen, amen absolutní, narážaje zřejmě na tvrzení SZ (sr. Zj 3,14; Iz 65,16).

V tomto směru je třeba chápat výraz „Amen, pravím vám“, který zahajuje mnoho Kristových řečí. Je to slavnostní formule (vyskytuje se 30× u Matouše a 25× u Jana, který ji zdvojuje), jíž přímo Ježíš Nazaretský ujišťuje o své mesiášské autoritě; představuje se jako ten, jenž mluví ve jménu a na místě božím, má právo tak činit, neboť jeho slovo je pravdivé a účinné jako Otcovo. Je právě tak závazné a vyžaduje odpověď. „Amen, amen, pravím vám...“. Zde promlouvá Vládece, Syn člověka, věrný a pravdivý vykladač božího myšlení.

R. MARTIN-ACHARD/  
/přel. T. Opočenský

## ANDĚL

### Starý zákon

Anděl je „posel“; na jeho přirozenosti málo záleží. „Anděly“ jsou nazýváni poslové (Iz 37,9), proroci (Iz 44,26; Ag 1,13), kněží (Mal 2,7; Kaz 5,6). Stejně předchůd-

ce Pána (Mal 3,1), aniž víme, jde-li o člověka či o bytost nebeskou. Ostatně rozdíl přirozenosti mezi bytostmi nebeskými a pozemskými není ve SZ zřetelný; nebeské bytosti nemají vždy křídla (Gn 28,12), chodí po zemi (32,1), spojují se s dcerami lidskými, jedí a velice se podobají lidem (18,1nn, 16; 19,1; Ez 40,4). Převyšují je však silou, znalostí a rozumností (1S 29,9; 2S 14,7,20, 19,27).

1. *Před exilem*: a) *Andělé a země zaslíbená*. Před exilem nebylo vypracované angelologie. Jahvistická monolatrie vykazala staré kananejské bohy do postavení služebníků Hospodina, který předsedá jejich nebeské radě (Jb 1 a 2; 1Kr 22,19nn), jejich podrobenost ukazuje, že Hospodin místo nich nyní vlastní a spravuje tuto kananejskou zemi (Joz 5,13nn). Andělé k ní patří (sr. Gn 32,1,2; 28; Oz 12,4,5; Gn 28,12), ukazují, že Hospodin je ve styku s touto zemí a s lidmi, kteří ji obývají.

b) *Andělé a vyvolení lid*. Ať už jako nositelé božího slova (1Kr 13,18) či anděl šířící mor (2S 24,16n; 2Kr 19,35) či zhoubce (Gn 19,21n) nebo anděl strážící Eliáše (1Kr 19,3nn; 2Kr 1,3,15) nebo věřícího (Ž 34,8; 91,11) mají andělé společnou službu, ochraňovat lid izraelský nebo jedince, pokud je zapojen do boží smlouvy (např. Gn 24,7).

c) *Anděl Hospodinův* (jahvistické a elohické prameny Pentateuchu). Někteří vykladači v něm viděli druhou osobu Trojice, jiní samotného Hospodina nebo jeho „Dvojníka“ či prostou teologickou glosu nebo anděla *primum inter pares* (prvního mezi rovnými). Toto poslední mínění má na své straně výklad Septuaginty, ale filologie jej nepotvrzuje. Původně se tento anděl zdá být určen jen svým přidělením k službě božích vztahů k jeho lidu, v rámci zaslíbení daného Abrahamovi a pro jeho uskutečnění (potomstvo, dědictví, vykoupení z Egypta. Po exilu si, odlišen, podrží touz funkci – Za 3,1nn). Zmínka o něm je někdy zcela svévolná (sr. Sd 6,14 v jejím kontextu). Výjimečně je *dobře odlišen od Boha* v Nu 22,22nn: Bůh jedná z nebe; jeho anděl se objevuje přímo na zemi a mluví s pohanem (stejně v Gn 16 a 21). Obvykle však tento anděl mluví a jedná, *zcela jako to činí v jiných oddílech Bůh sám*: srovnej Gn 22,15 s 12,1nn; Ex 14,19 s 20,2. Bůh jedná plně skrze něj; jeho jméno je „v něm“ (Ex 23,21).

Tato střídavá rozlišenost a záměna mezi

Bohem a jeho andělem není nijak systematická. Zdůrazňuje, že 1) svatost boží je v jeho vztazích k lidem ochráněna: antropomorfismus hostiny Hospodiny v Gn 18 je zdvojeně oslaben v Sd 6, kde je obět přijata andělem (srovnej rovněž Ex 19nn se Sk 7,53 a Ga 3,19). Bůh se pro svou svatost těžko může objevit na zemi a mluvit k lidem. Jeho *alter ego* jej nahrazuje. 2) Izrael není zkrácen, poněvadž působení tohoto anděla není menší než působení Boha samého. 3) V přítomnosti tohoto náhradníka je méně nebezpečí nežli v přítomnosti Boha samého (Ex 33,2nn.20).

V této podobě je nepopiratelně nastíněno tajemství inkarnace. Na druhé straně je tento anděl „vedlejším“ způsobem boží přítomnosti a jeho působení uprostřed jeho lidu (→ truhla).

Zaznamenejme ještě, že andělé nejsou zmiňováni u předexilních proroků ani v kněžských spisech, poněvadž slovo inspirovaného, chrám a kult zřizují mezi Bohem a lidmi spojení přičítané původně andělům.

2. *Po exilu.* Angelologie se po exilu poznenáhla vypracovává v samostatnou spekulaci. *Ezechiel* přijímá svá zjevení ve svých viděních či prostřednictvím anděla (40,2). *Zachariáš* potřebuje anděla-vykладаče, který mu vysvětluje vidění a předává boží odpovědi (1,9.13 atd.). V *apokalypsách* se všechna boží zjevení dějí prostřednictvím snů nebo vidění, nejčastěji vykládaných andělem (Da 7,16, 10,14).

Angelologie se volně vyvíjí dvěma směry, a to takto:

a) Bůh je jediný, nekonečně svatý a vyvýšený nad nebesa. Vzdálenost, jež ho odděluje od andělů, roste. Ti jsou před ním tak sníženi, že při nich lze zjišťovat hříchy (Jb 4, 18; 15,14—15). Staré božské bytosti (Ž 4,18, 78,25, 97,7; Gn 6,1nn) se již nepodílejí na jediné božské přirozenosti: tvoří třídu stvoření mezi Bohem a lidmi: to jsou andělé LXX. Jsou velmi početní (Da 7,10) a tvoří hierarchizované třídy: archandělé Gabriel, Michael, Rafael atd. Bůh tak má dvůr nebeských ctitelů (Ž 103,20, 148,2).

b) Bůh už v podstatě nepůsobí na zemi přímo: nahrazují jej andělé, kteří jsou specializováni: andělé zjevitelé, uzdravovatelé, přímluvci (Jb 33,23), strážci, soudci (7,10) ochránci — jednotlivců (Tobiáš), knížata národů (Da 10,13). Anděl Izraele,

dřívější „anděl věčnosti“, má nadále jméno: je to Michael (Da 12,1).

3. *Cherubové.* Nejsou to andělé. Mytologií živočichové (Ez 1) vypůjčení z babylónského prostředí slouží Hospodinu za jezdecká zvířata (Ž 18,11), jsou strážci zapovídající smrtelníkům přístup k božství (Gn 3,24; na víku truhly, Ex 25,20) a mají patrně úlohu přímluvce na svatém místě (Ex 26,1.31).

Uvedme posléze ostatní tajemné bytosti: *serafíny* (ohnivé) z Izaiáš 6, kteří chválí Hospodina v jeho paláci; *ofanímny* (kola), kteří dovolují božimu trůnu, aby se pohyboval (Ez 1,15nn).

A. LELIÈVRE /přel. V. Sláma

### Nový zákon

Pokud jde o anděly, dá se zhruba říci, že NZ přejímá jejich starozákonní a pozdně judaistické pojetí. Nepouští se do dalších spekulací o jejich povaze. Představuje nám je jako nebeské bytosti patřící ke světu nahoře. Jsou to však stvoření boží. Jako taková, nikdy se nesmějí stát předmětem uctívání nebo modliteb. (Ko 2,18; Zj 23,8n). Pán jich používá jako služebníků v provádění svého záměru na nebi i na zemi a ku pomoci svým vyvoleným (Žd 1,14). Jejich zjevení je vždycky znamením takového přímého a rozhodujícího zásahu božského, který už nepřipouští, aby se události rozvíjely po svém. Bůh skrze ně bere věci sám zázračně do rukou. Tak jako byli ve staré smlouvě nástroji, jimiž Bůh vedl svůj lid, povolával své služebníky a zjevoval se prorokům, tak se nyní *podílejí na velikých událostech života Ježíše Krista*. O jejich úloze svědčí především vyprávění o Ježíšově narození (Mt 1,20nn; 2,13; L 1,11nn, 26; 2,9nn) a o jeho zmrtvýchvstání (Mt 28,2nn; Mk 16,5nn; L 24,4nn, 23; J 23,12nn). Podobně výjevy, ve kterých vidíme Ježíše v rozhodujících zápasech království (pokusení na poušti Mt 4,11; Mk 1,13; smrtelná úzkost v Getsemane L 22,43). Jsou jakýmsi znamením podvojnosti, viditelného a neviditelného, v dramatu spasení. Jejich přítomnost dokazuje, že v Ježíši Kristu se Bůh sám pouští do posledního boje, který má své důsledky na zemi i na nebi. Podobně v knize Skutků apoštolských vytyčují jejich zásahy první kroky církve. Mají podíl na pokroku evangelia a dávají tak najevo základní spojitost, která váže svě-

dectví apoštolů k pozemské službě Ježíše Krista (5,19; 8,26; 10,3; 12,7; 27,23 atd.).

Zjevení Janovo jim připisuje rozhodující úlohu jednak při zjevení, k němuž dochází na Patmu, jednak v bitvě posledních dnů, kdy andělé tvoří útočné houfy Syna člověka (sr. řeč o jeho andělech u Mt 25,31: 26,53). Obklopují trůn; jsou činiteli, kteří provádějí poslední kosmické drama; vedou poslední nebeské boje, které provázejí zápas vedený církví na zemi.

Mají-li však andělé aktivní úlohu v celém období historie spasení, které je za námi i před námi, pak se zdá, že je podle NZ jejich pozemská služba přerušena na čas, kdy tu existuje církev. Nepodíleli se na jedné rozhodující události, na *vtělení* (inkarnaci): nemají tělesné tělo. Ponižení, utrpení, smrt a zmrtnýchvstání Ježíše Krista jsou jim cizí. NZ zaznamenává zřetelně jejich podřadnost nejen ve vztahu ke Kristu (Žd 1,4), ale i k samotnému křesťanu. *Věřící může mít obecenství s Pánem* (jakýsi pokrevní svazek), *kteří andělům uniká*. Dokladem jsou svátosti, na nichž nemají podíl (sr. 1Pt 1,12; 1K 6,3). V Ježíši Kristu se stáváme *dětmí* Otce, zatímco andělé zůstávají jeho služebníky (sr. J 15,15). *Vtělení Boha* v Ježíši Kristu *odpovídá* teď *osobní a bezprostřední příchod boží v Duchu svatém*. Moc vydávat svědectví o Ježíši Kristu má teď už jen Utěšitel. On je teď tím pracovníkem nového stvoření, který si volí přebývat v našem těle, jeho *posílá* Otec (J 14,15nn; Sk 2,17). Jestliže byli ve SZ prostředníky mezi Bohem a lidmi, pak v NZ tato jejich úloha skončila (Ga 3,19; je třeba si všimnout, že k prvnímu zásahu anděla došlo po pádu). Je to znát jak v evangeliu, tak v Janových a Pavlových epistolách. (Stojí za povšimnutí, jak jsou v Pavlově případě andělské zásahy, které jej vedou, postupně nahrazovány zásahy Ducha svatého: bylo mu zabráněno, byl zastaven, veden, sevřen Duchem...)

*Andělé satanovi* (Mt 25,41; 2K 12,7; Zj 9,11; 12,7) jsou nebeské mocnosti, které se vzbouřily a vstoupily do služeb → ďábla.

*Andělé, mocnosti* atd. O vztazích andělů k nebeským mocnostem viz → vrchnosti.

*Andělé církve* (Zj 2—3). Výkladů je celá řada: a) Poslové sborů, poslaní k Janovi; b) biskupové nebo správcové těchto sborů; c) jejich andělé ochránci. Sami dáváme

přednost tomu, že si na těchto místech připomínáme Mt 18,10 (andělé maličkých) a vidíme v tom výraz pro tajemnou a neviditelnou skutečnost našeho života, skrytou v Bohu. Apoštol je jakoby vytržen na nebe, a to je druhý aspekt života těchto sborů, který se mu zjevuje a který tímto výrazem popisuje.

M. BOUTTIER /přel. J. Miřejovský

## ANTIKRIST → Ďábel

## APOŠTOL

1. V Novém zákoně se užívá tohoto výrazu ve dvojím smyslu, zřetelně rozdílném, ač vychází z téhož základního významu v judaismu: pověřenec mající plnou moc. Poměrně zřídka znamená *vyslance* v obecném smyslu slova, mnohdy upřesněným souvislostmi (J 13,16; 2K 8,23; Fp 2,25; Žd 3,1). Nejčastěji se vztahuje na vymezenou skupinu osob, totiž na *vyslance vzkříšeného Krista*. A dvěma ustavujícími prvky apoštolství jsou: a) skutečnost, že apoštol viděl Vzkříšeného (L 24,48; J 20,21; 1K 9,1; 15,7), b) že od něho přijal pověření, aby svědčil o jeho vzkříšení a ve světle tohoto vzkříšení o celé jeho osobě a o jeho díle (Mt 28,19; J 20,21; Ř 1,5; 1K 1,17). Ovšem všichni svědkové vzkříšení nejsou apoštoly. Pět set bratří z 1K 15,6 jimi není. Avšak všichni apoštolé byli svědky vzkříšení (1K 15,7). Tím je řečeno, že povolání k apoštolátu je omezeno časem, v němž se Vzkříšený ukazoval, a že Pavel je posledním apoštolem (1K 15,8).

Jestliže na straně jedné je zřejmé rozlišení mezi apoštolem a pouhým poslem, je naopak mnohem méně snadné přesně určit, kteří lidé jsou „apoštoly“ v užším slova smyslu. S jistotou je zde možno jmenovat jen *Dvanácte*: Šimona Petra, jeho bratra Ondřeje, Jakuba a Jana, syny Zebedeovy, Filipa, Bartoloměje, Matouše (= Lévi v určitých oddílech Marka a Lukáše), Tomáše, Jakuba syna Alfeova, Šimona Kananejského (jenž podle Lukáše byl zélótu), Judu syna Jakobova (= Tadeáš nebo Lebbea podle Matouše a Marka) a Jidáše Iškariotského (sr. Mt 10,2n par) a potom *Matěje* (Sk 1,26) a *Pavla* (Ř 1,1 atd.).

U všech ostatních osob, které bývají jmenovány, že by mohly přicházet v úvahu (Barnabáš a „bratří“ Páně 1K 9,5n, Andronikus a Junius Ř 16,7, Jakub, „bratr“ Páně, Ga 1,19, Apollo 1K 4,6,9, Sílas a Ti-

moteus 1Te 2,7; sr. 1Te 1,1), je výklad nejistý. Na všech uvedených místech je totiž možno z jazykového hlediska připustit, že výraz apoštol se na tyto lidi nevztahuje. Kdybychom i předpokládali, že Barnabáš, Andronikus a Junius atd. byli pokládáni za „apoštoly“, není tím ještě řečeno, že by jimi byli v užším smyslu. Mohli být jen „vyslanci“ toho či onoho sboru či misionáři. Nejlepší způsob, jak ozřejmit mnohdy kolísavé užití výrazu apoštol v oddílech Nového zákona (a v *Didaché*, Učení Dvanácti, spisu nekanonickém, ale velmi starém), je předpokládat, že byl zprvu vyhrazen Dvanácti a Pavlovi a potom v prvním misijním údobí rozšířen a později znovu zúžen a kanonizován jako odpověď na to, že ho nepraví učitelé zneužívali.

Ať je tomu jakkoliv, představu o křesťanském apoštolství si můžeme učinit jen podle Dvanácti a podle Pavla, poněvadž oni jsou jediní, o nichž jsme si nejen jisti tím, že byli apoštoly, nýbrž známe i jejich činnost (a to ještě u většiny z Dvanácti se tato činnost projevuje jen hromadně).

2. *Apoštolát* → *Dvanácti*. Od počátku svého působení v Galileji si Ježíš vyvolil dvanáct učedníků, „aby byli s ním, aby je poslal (v řečtině tentýž kořen jako ve slově apoštol — vyslanec) kázat a aby měli moc... vymítat ďábelství“ (Mk 3,14n). Vyvolení Dvanácti a jejich potomní apoštolství, potvrzené Vzkříšeným, jsou tedy úzce spjatá. Tím, že si Ježíš volí *dvanáct* mužů, přesněji *dvanáct Židů*, potvrzuje boží smlouvu s dvanácti kmeny Izraele (sr. Mt 19,27—30). Mezi novým dílem, které zahájil, a dávným božím dílem v Izraeli je nepřetržitá souvislost. A přece tím, že si vybírá neznámé Galilejce, naznačuje Ježíš, že jeho dílo bude nové. Nadto tím, že přibírá dvanáct mužů, „aby byli s ním“, Ježíš zároveň ukazuje, že nechce být sám. Chce mít lidi, kteří by byli „jeho“ (J 13,1). Chce, aby tam, kde je on, byli také ti, kteří jsou jeho. Již před svým křížem a před svým zmrtvýchvstáním přidružuje ty, kteří jsou jeho, ke své osobě a ke svému dílu. Nejen že jim zvěstuje své slovo a před jejich očima koná své divy, nýbrž posílá je kázat toto slovo a konat divy. S nimi slaví velikonoce a dává jim nový smysl, když je slaví spolu s nimi. Jim především se ukazuje vzkříšený a s nimi „jí a pije po svém zmrtvýchvstání“ (Sk 10,41), jim dává Ducha svatého (J 20,22).

Apoštolé nejsou tedy jen plnomocnými svědky Kristovými, nýbrž tvoří základ jeho díla na zemi. Na nich vybuduje svou církev (→ jména vlastní: Petr). Jsou předběžnými znameními konce časů (Zj 21,12), a tím již nyní závdavkem boží věrnosti, s kterou splní svoje zaslíbení. Však také Kristus bude vždycky s nimi (Mt 28,20), právě tak, jako je chtěl mít vždy při sobě za svého pozemského působení. Dvanácte apoštolů nebude evangelium jen kázat, nýbrž stane se jedním z ustavujících prvků evangelijního poselství (sr. 1K 15,1—7). A jako znamení, že Bůh je ve svých zaslíbeních věrný, bude Dvanácte hlásat evangelium nejprve Židům, potom Samaritánům, těmto odloučeným Židům, a posléze pohanům (sr. Sk 1,8; Ga 2,9; Mt 28,19).

3. *Apoštolství* → *Pavlovo*. Narozdíl od apoštolství Dvanácti, vzniká apoštolství Pavlovo v okamžiku, kdy tu církev již je, shromážděná kolem Dvanácti, svého základu. Mimořádná povaha zjevení Vzkříšeného Pavlovi (Sk 9,1—9) — hodně dlouho po zjevení Dvanácti a nikoli v zaslíbené zemi — ukazuje, že rámec židovství je zvenku prolomen. Pavel bude především apoštolem pohanů (Ga 2,9), tím, kdo Ne-židům přinese spásu uloženou v obnoveném izraelském společenství, v tomto Izraeli novém, kterým je křesťanská církev v Jeruzalémě. Pavel musí přistoupit do církve, být pokřtěn a — nehledá na přímé povolání, kterého se mu dostalo od Vzkříšeného — musí se podle řádu zúčastnit vyučování prvotnímu katechismu (sr. 1K 11,23—26; 15,1—7). Zvláštní povaha jeho apoštolství bude záležet v tom, že bude moc evangelia hlásat v pohanských zemích. Evangelizace konaná Dvanácti postupovala ze středu, z Jeruzaléma, na okraj, k pohanům. Pavlova evangelizace, i když se na prvním místě týká také Židů, narazí na židovskou nedověru, takže Pavel nakonec vyhlíží obrácení všech Židů oklikou přes obrácení pohanů (Ř 11,25—32). Mocí svého osobitého poslání se Pavel stane především misionářem, který bude zakládat sbory a otevře cestu světovosti křesťanského poselství.

4. *Jednota a jedinečnost apoštolátu*. Ačkoliv apoštolát Dvanácti a Pavlův se liší, přece tvoří jednotu. Dvanácte a Pavel se navzájem uznali (Ga 2,7—10) a vydali tak svědectví o tom, že církev, složená ze Židů a z pohanů, je jednotná. Od té chvíle bylo

do budoucna ustaveno ústřední měřítko všeho života i všeho zvěstování církve. Církve se buduje na základě apoštolském a → prorockém (Ef 2,20). Apoštolství se stane měřítkem, kterého církve později užije pro rozpoznání Písem kanonických, tj. hodných být jí navždy pravidlem. To ovšem nikterak neznamená závaznost otrockou, do písmene, nebo samočinnou. Apoštolové přijali Ducha svatého a jejich svědectví lze rozumět a je přijmout jen v → Duchu svatém. Avšak právě skrze jejich svědectví se oslavený Kristus chce zjevit světu a jejich svědectví potvrdit mocí svého Ducha. V tomto smyslu jsou apoštolové „šafáři tajemství božích“ (1K 4,1) a apoštolost, to jest shoda s apoštolý v tom, co jsou a co říkají, stane se (v podobě, kterou se tu nyní nemůžeme zabývat) jednou z podstatných známek církve Kristovy, toho Krista, který je „s nimi až do konce světa“ (Mt 28,20).

J.-L. LEUBA /přel. A. Mikolášek

## ARMAGEDDON — HAR

MAGEDON → *Jména zeměpisná*

BAAL → *Bůh SZ*

BABYLÓN → *Jména zeměpisná*

## B Á T S E

### Starý zákon

Starý zákon nemá termín pro „náboženství“ (v Novém zákoně se vyskytuje takový termín jen dvakrát: Sk 26,5 a Jk 1,26-27). Bible mluví o „bázní Hospodinové“ a označuje tak chování člověka k milujícímu Bohu, jenž s ním chce uzavřít → smlouvu. SZ však činí narážky na jiné bázně. Počátek a vývoj tohoto pojmu tedy ukazuje, jaká je odpověď člověka na milost Páně.

1. *Prvotní strach*. Abychom jej pochopili v dějinném a zeměpisném kontextu Izraele (z něž nabude toto všední téma v SZ nový smysl), je třeba jej spojit se základním pojmem antické psychologie: s potencialitou — mocí.

a) Všechno může být sídlem moci, která se zjišťuje empiricky, když nějaká udivující událost nebo nahodilá setkání zjeví člověku moc či potencialitu. Bytost nebo předmět, které jsou jejím sídlem, jsou proto *svaté*, poněvadž jsou nositeli „mana“.

Moc však není omezena na určitá místa či okamžiky. Je všude a vždy, přichází však nepozorována a příležitostně je loka-

lizována, když dojde k zjevitelskému *znamení*.

Tato celková potencialita se dále organizuje v duchovních *celcích* kolem středisek, jakými jsou svatá místa (→ chrám) nebo svaté osoby (vojevůdce, král, kněz → služba SZ): A tak Moábec není jen jedinec; představuje celý Moáb, duchovní útvar, k němuž náleží, postavený proti duchovnímu útvaru Izraele (Dt 23,3n).

b) Před mimořádností, již je každý projev moci, zakouší člověk pocit, který sahá od údivu až po zděšení. Je možno nazvat jej „bázní“. Řekne-li se, že nositel „mana“ je „tabu“ (od polynéského slova *tapui* = učinit svatým), pak se varuje: „Pozor! Toto je *oddělené!*“

Pojem mravnosti se ještě neobjevuje. Přestoupení tabu nemá za následek trest, nýbrž automatickou reakci (něco jako elektrický výboj — 2S 6,6—7). Naopak zase, když někdo utrpí takovou škodu, vyzvuje se, že porušil tabu: každé neštěstí zjevuje nějaký skrytý hřích, a to nezávisle na jakémkoli úmyslu. Tak je člověk v nepřátelském světě vždy v nebezpečí, žije v situaci úzkosti: *bázeň a špatné svědomí patří k sobě*.

Má-li člověk úzkosti uniknout, je třeba bázeň „spřádát“, a to ve vztahu k posvátným střediskům. Je třeba mít podíl na principu života, který z tohoto střediska vyzařuje (z osoby, z místa, z nimiž je bůh) a vytváří kolem sebe duchovní atmosféru: tak se rodí bázeň z náčelníka (s obřady a svátky k přechodu ze světského do posvátna). Nepřímo je tu vždy rozpor se všemi jinými duchovními útvary: odtud bázeň ze všeho, co přináší neznámá moc (cizinec, zdechlina atd. s rozlišením mezi → čistým a nečistým a pokrmovým či sexuálním tabu).

c) A tak je pojem bázně dvojnásobný. Člověk hledá nějaké bezpečí. Prchá se pochopitelně před tím, z čeho jde strach. Jenže strach lze mít ze *všeho*: nač tedy utíkat? Moc ovšem není to, že se tu a tam ukáže v přírodě něco nadpřirozeného. Moc je to mimořádné, co odhaluje život přírody. Proto bázeň není pouhý útek. Je to také hledání principu života.

Kdo chce žít, musí se na tom — chtěj nechtěj — podílet: *Národ* se ztotožňuje s králem, který mu „dává dýchání“ (Pl 4,20). *Matý* se bojí velikého. Znamená to, že je mu vydán na milost a nemilost. Přede vším to ovšem znamená, že od něj přijímá všechn svůj prospěch. *Cizinec* není,